

Др Душан Р. Бајагић*

Научни сарадник,

Институт за новију историју Србије, Београд

**ОДНОС СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ И ДРУГИХ
ПРАВОСЛАВНИХ ЦРКАВА СА ПРОТЕСТАНТСКИМ ЦРКАМА:
ЗВАНИЧНИ СТАВ У ГЛАСНИКУ: СЛУЖБЕНИ ЛИСТ СРПСКЕ
ПРАВОСЛАВНЕ ПАТРИЈАРШИЈЕ (1920–1941)¹**

Апстракт: Применом основне аналитичке и синтетичке методе истражује се начин на који су аутори и сарадници у *Гласнику: Службеном листу Српске Православне Патријаршије* писали о односу Српске Православне Цркве и других православних цркава са протестантским црквама. Анализирају се мишљења, ставови и оцене изречене о тим односима. Резултати истраживања потврђују да је Српска Црква своје односе са протестантским црквама у форумима свехришћанског покрета градила на темељима стандардних закључака донетих на свеправославним састанцима и конференцијама и у координацији са Цариградском Патријаршијом и другим православним црквама, у нади да ће уједињење свих цркава довести до употпуњења и пуноће црквеног живота и утврђивања међународног и социјалног мира.

Кључне речи: Српска Православна Црква, православне цркве, протестантске цркве, свехришћански покрет, Гласник Српске Православне Патријаршије.

*

Питање односа Српске Православне Цркве и других православних цркава са протестантским црквама у времену између два светска рата разматрано је на страницама *Гласника: службеног листа Српске Православне Патријаршије*. Као званични орган, *Гласник* је имао службени део са званичним актима и неслужбени део за чланке и расправе о савременим црквеним питањима. Сарадници и аутори прилога у *Гласнику* тежили су да извести јавност о дешавањима у свим областима црквеног

* bajagicdusan@yahoo.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3148-5867>

¹ Овај рад је настао у оквиру пројекта Института за новију историју Србије који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2026. години евиденциони број 451-03-33/2026-03/200016 од 05. 02. 2026. године.

живота, поклањајући пажњу и питањима из области свехришћанског покрета и међухришћанске сарадње. Међу ауторима и уредницима листа се издвајају: Атанасије М. Поповић, Емилијан Пиперковић, Сретен П. Вујичић, Душан Јакшић, као и Иларион Зеремски и Милош Парента, који су уз епископе Николаја Велимировића, Иринеја Ћирића, Иринеја Ђорђевића, Доситеја Васића и Јосифа Цвијовића, те Војислава Јањића, Косту Луковића и друге теологе и свештенике, имали важну улогу у покрету.

Дијалог са другим хришћанима има дубоке корене у историји Православне цркве. Повезивање православних хришћана (Грка под Османлијама и Руса) са протестантима, а посебно англиканцима, отпочело је почетком XVII века на индивидуалној основи. Кључну прекретницу означила је Окружна посланица источних патријарха из 1848. године, која је представљала апологетски одговор на позив папе Пија IX за повратак Риму. Овај документ се сматра зачетком модерне екуменске мисли јер изражава тежњу за хришћанским јединством кроз повратак јеванђелској и саборној истини коју чува Православна црква, а уједно позива на повратак коренима нераздељене Цркве седам васељенских сабора.

Ови односи добијају институционалну основу од друге половине XIX века. У Енглеској је 1864. формирано Удружење за Источну цркву (*The Eastern Church Association*), које се после спајања са Савезом Англиканске и Источноправославне цркве (*The Anglican and Eastern Orthodox Church Union*) 1914. трансформисало у Удружење англиканске и источних цркава (*The Anglican and Eastern Churches Association*). На Првој бонској конференцији (1874) разматрано је уједињење англиканаца, православаца и старокатолика. Напори су интензивирани на Петој ламбетској конференцији (1897), што је већ 1898. године довело до успостављања званичне преписке између цариградског патријарха и надбискупа кентерберијског.²

До првих покушаја успостављања ближих веза између Српске и Англиканске цркве дошло је у другој половини XIX века. Лондонски свештеник Вилијам Дентон боравио је шездесетих година тог века у Кнежевини Србији, где је успоставио преписку са митрополитом београдским Михаилом, а по повратку у Лондон објавио је и књигу о

² William Chauncey Emhardt, „Historical Contact of the Eastern Orthodox and Anglican Churches“, New York: Department of Missions and Church Extension of the Episcopal Church, 1920, https://anglicanhistory.org/orthodoxy/emhardt_historical1920.html; Orthodox Church in America, „Relations between the Churches East and West“, <https://www.oca.org>; Bryn Geffert, *Eastern Orthodox and Anglicans: Diplomacy, Theology, and the Politics of Interwar Ecumenism* (Notre Dame: University of Notre Dame Press, 2010), 14–16, 20, 276; Радмила Радић, „Српска Православна Црква и екуменски покрет, 1918–1941“, *Српска политичка мисао: посебно издање*, 3, 2022, 84; Ondrej Rác, „The 1848 Encyclical of Eastern Orthodox Patriarchs as a still relevant position on Catholic Theology“, *Theologica* 1, 2025, 57–84.

својим запажањима. Недуго затим, 1876. године, у Србију долази Френсис Мекензи, започињући мисијски рад који ће трајати готово две деценије.³

Прихвативши крајем XIX века иницијативу протестаната за свехришћански дијалог, Цариградска патријаршија је енцикликом из 1902. позвала православне цркве на успостављање контаката са другим хришћанским заједницама, уз опрез због доктринарних разлика. Православна црква у Краљевини Србији је већ наредне године званично подржала овај процес приближавања.⁴

Светска мисионарска конференција (*World Missionary Conference*) у Единбургу 1910, под вођством Џона Р. Мота, означила је почетак модерног екуменског покрета, иако су римокатолици и православци тада изостали са званичног заседања. Рана сарадња са православцима одвијала се преко Хришћанске заједнице младих (*Young Men's Christian Association*) и студентских покрета, па је тако цариградски патријарх 1911. године благословио састанак Светске студентске хришћанске федерације (*World Student Christian Federation*) у Цариграду. Истовремено, Николај Велимировић је током 1908. и 1909. у Великој Британији заговарао поновно уједињење Источне православне и Англиканске цркве, док су темељи за настанак Лиге цркава положени на конференцији у Констанцу 1914. године.⁵

Велики рат је означио прекретницу у односима православних и протестантских цркава, доневши интензивирање контаката између Православне цркве у Краљевини Србији и Англиканске цркве. Избеглом српском свештенству и верницима у Великој Британији англиканци су уступили своје храмове за православна богослужења, а њихова јерархија, предвођена надбискупом кентерберијским, редовно је присуствовала српским манифестацијама. За школовање клира основана је привремена Богословија Светог Саве у Кадестону. Кроз Српски потпорни фонд и Удружење англиканске и источних цркава, Николај Велимировић и српски

³ William Denton, *Servia and the Servians*, London: Bell and Daldy, 1862, https://books.google.rs/books?id=AeIDAAAAYAAJ&ie=ISO-8859-1&redir_esc=y; Dr Branko Bjelajac, „Frensis Makenzi – prijatelj Srbije: pravoslavni dobrotvor i zaštitnik verskih manjina“, u: *Religija i tolerancija: Časopis Centra za empirijska istraživanja religije*, Vol. X, 17, 2012, 113–124.

⁴ „Patriarchal and Synodical Encyclical of 1902“, in: *The Orthodox Church in the Ecumenical Movement: Documents and Statements*, edited by Constantin G. Patelos, Geneva 1978, 27–33; Р. Радић, „Српска Православна Црква и екуменски покрет, 1918–1941“, 84–85.

⁵ Драгољуб Р. Живојиновић, „Екуменизам: покрет за помирење цркава у Европи у двадестом веку“, *Братство: часопис Друштва 'Свети Сава'*, 5, 2011, 64–65; Slobodan G. Markovich, „Activities of Father Nikolai Velimirovich in Great Britain during the Great War“, *Balkanica: Annual of Institute for Balkan Studies*, XLVIII, 2017, 147; Р. Радић, „Српска Православна Црква и екуменски покрет, 1918–1941“, 85.

теолози успешно су повезали црквено зближавање са пропагирањем југословенског питања. После октобарских конференција у Оксфорду и Лондону 1918, представници Англиканске, Српске и Румунске цркве предложили су оснивање сталних заједничких одбора. Оптимизам у погледу приближавања био је толико снажан да је председник српске владе Никола Пашић, током септембарске посете Лондону 1918, чак наговестио могућност уједињења двеју цркава.⁶

Српски архијереји су на сабору у Сремским Карловцима 18. децембра 1918, под председавањем Митрополита Србије Димитрија, одлучили да упуте телеграм захвалности надбискупу кентерберијском за ратну помоћ Англиканске цркве српском народу и свештенству. Ова одлука је, као израз трајне захвалности, званично објављена у *Гласнику*.⁷

На Другој конференцији архијереја уједињене Српске православне цркве у Београду, маја 1919, усвојени су извештаји епископа жичког Николаја и викарног епископа Илариона о четворогодишњој подршци Англиканске цркве. У њима је истакнуто да су англикански клирици организовали молитве за Србију, пропагирали српску ствар у јавности, помагали избеглице, финансирали штампање богослужбених књига за Краљевину СХС и стипендирали двадесет српских богослова на Оксфорду. Након тога, конференција је одлучила да се ове институционалне везе трајно негују под надлежношћу Средишњег архијерејског сабора, уз наставак слања богослова на школовање у Енглеску.⁸

Завршетак Великог рата убрзао је православно–протестантски дијалог, вођен дубоким геополитичким мотивима. Бољшевичка револуција,

⁶ W. C. Emhardt, *n. d.*; Радослав М. Грујић, *Православна српска црква*, Крагујевац 1989, 174, 175; Bryn Geffert, *Eastern Orthodox and Anglicans: Diplomacy, Theology, and the Politics of Interwar Ecumenism*, Notre Dame 2010, 40–41; Богдан Лубардић, „Јустин Поповићу у Оксфорду: између романтизованих чињеница и чињенице романтизма“, у: *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, 10, 2011, 141–144; S. G. Markovich, „Activities“, 154–186; Радмила Радић, *Сарадња Српске Православне Цркве са екуменским организацијама и Англиканском Црквом у првој половини 20. века*, у: *Осам векова аутокефалије Српске Православне Цркве*, Књ. I, Историјски пут Српске Православне Цркве, уредници: Владислав Пузовић и Владан Таталовић, Београд 2020, 397–418.

⁷ *Записник Конференције српских православних епископа, држане у Сремским Карловцима 18. децембра 1918. године, под председништвом Архиепископа београдског и Митрополита Краљевине Србије високопреосвећеног господина Димитрија*, Гласник: Службени лист Уједињене Српске Православне Цркве (даље: Гласник) бр. 2, 16. (29.) јули 1920, 19.

⁸ Архив Југославије, фонд Министарство вера Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 1919–1929 (1918–1933) (даље: АЈ, МВКСХС), 69–42–68; *Извештај о раду Друге Конференције Архијереја Уједињене Српске Православне Цркве, држане у Београду од 10. (24.) до 15. (28.) маја 1919. године*, Гласник, бр. 2, 16. (29.) јули 1920, 22.

грчко–турски сукоб, британски интереси на Блиском истоку и балканска криза обликовали су ове односе, уз заједнички скептицизам према Римокатоличкој цркви. У том контексту, кентербериски надбискуп Рендал Дејвидсон основао је 1919. Веће за источне цркве (*Council for Eastern Churches*) и покренуо часопис *Хришћански Исток* (*The Christian East*). Са православне стране, која је преко Лондона тражила дипломатску заштиту за Цариградску патријаршију у спору са Турском, кључни корак учинио је месточувар Патријаршије, митрополит Доротеј. Он је у јануару 1920. објавио енциклику „За све Цркве Христове ма где оне биле“, позвавши на сарадњу упркос догматским разликама ради будућег јединства. Исте године, Цариградска патријаршија је на Ламбетској конференцији договорила оснивање заједничке доктринарне комисије, иако се суочила са унутрашњим англиканским поделама. Сусрет је симболички запечаћен када је Доротеј уручио Дејвидсону панагију патријарха Јоакима III – што је у православним круговима схваћено као признање англиканског епископата – пре него што је митрополит у марту 1921. преминуо у Лондону.⁹

Владика Николај Велимировић је током прве послератне посете Лондону на прелому 1919. и 1920. године потврдио блиске везе двеју цркава. Англикански кругови су у њему видели дуго траженог заговорника црквеног јединства међу православцима, а ту перспективу додатно је олакшало ратно савезништво Британије са Србијом и Грчком.¹⁰

На Другој конференцији архијереја у мају 1919. године, митрополит Димитрије је известио о посети делегације Америчке епископалне цркве на челу са чикашким епископом Чарлсом Андерсоном. Ова мисија, упућена у име Главног одбора, имала је за циљ да кроз међуцрквену сарадњу ојача међународни мир и покрене заједничку борбу против послератне верске равнодушности. У склопу ових активности, Америчка епископална црква заказала је за август 1920. године у Женеви прелиминарни састанак за Свехришћанску конференцију о вери и поретку (*Preliminary Meeting of the World Conference on Faith and Order*). Тражећи писмени пристанак православног Истока за учешће на овом скупу, англикански емисари су у склопу своје шире мисије посетили митрополита Димитрија. Средишњи архијерејски сабор уједињених српских епархија прихватио је позив и одредио двојицу изасланика. Према писању *Гласника*, Сабор је подржао свехришћанско зближавање, али је упутио и јасну поруку неправославном

⁹ „Unto the Churches of Christ Everywhere“, Encyclical of the Ecumenical Patriarchate 1920, <https://incommunion.org/2004/10/24/unto-the-churches-of-christ-everywhere/>; Bryn Geffert, „Anglican Orders and Orthodox Politics“, *The Journal of Ecclesiastical History* 2, 2006, 270–273; Марко Николић, „Екуменизам, екуменски покрет и Српска Православна Црква“, *Religija i tolerancija*, 10/2008, 99–100; B. Geffert, *Eastern Orthodox and Anglicans*, 71–73; Р. Радић, „Српска Православна Црква и екуменски покрет, 1918–1941“, 87.

¹⁰ AJ, MBKCXC 69–11–26; S. G. Markovich, *n. d.*, 177–178.

Западу. Наглашено је да су тежња за световном влашћу и црквеним старешинством главни узроци подела, те да је повратак Рима и протестаната чистоћи древног верског учења једини услов за истинско уједињење. Након Београда, англиканска делегација је посетила Загреб, Љубљану и Рим, али тамо није наишла на одобравање.¹¹

Након посете епископа Андерсона, истакнути представници и делегације Англиканске цркве из Уједињеног Краљевства и САД боравили су у посети Српској православној цркви (СПЦ) готово сваке године.¹²

Прелиминарни састанак Свехришћанске конференције за веру и поредак, одржан у Женеви у августу 1920. године, окупио је делегације из 80 цркава, а изасланство СПЦ предводио је епископ Иринеј Ћирић, који је изабран у Продужни одбор. Према писању *Гласника*, један од главних иницијатора скупа, амерички епископ Чарлс Брент, истакао је да је задатак састанка осмишљавање организационог модела за будући општи сабор. Уместо традиционалног присаједињења једној цркви, циљ је био свехришћанско зближавање кроз метод уједињења (*union*), а не изједначавања (*unification*), чиме би се све заједнице приближиле заједничком идеалу који су већ спознале и коме су биле посвећене.

Иако су дискусије о појму цркве уопште и о појму уједињене цркве, значају Библије и Символа вере одмах откриле дубоке доктринарне разлике, скуп је донео прекретницу у наступу православца. По упутству Цариградске патријаршије, представници свих аутокефалних православних цркава одбили су догматске расправе и први пут у историји наступили као хомогена целина под именом Источна православна црква. Њихов заједнички заједнички наступ заснивао се на програму од десет тачака, који је, по узору на Лигу народа, уједињење у хришћанској љубави и солидарности поставио као услов за доктринарно јединство. Овај програм је предвиђао забрану прозелитизма, заједничку борбу против антихришћанских начела и оснивање трајних одбора — известио је *Гласник*.¹³

¹¹ *Извештај о раду Друге Конференције Архиепископа Уједињене Српске Православне Цркве, држане у Београду од 10. (24.) до 15. (28.) маја 1919. године*, Гласник, бр. 2, 16. (29.) јули 1920, 22; *Претходни састанак представника хришћанских вера у Женеви*, Гласник, бр. 3, 1. (14.) август 1920, 44 и 45; Емилијан Пиперковић, *Прелиминарни састанак Свехришћанске Конференције у Женеви*, Гласник, бр. 6, 16. (29.) септембар 1920, 90.

¹² Б. Лубардић, „Јустин Поповићу у Оксфорду“, 75–197; Р. Радић, „Сарадња Српске Православне Цркве са екуменским организацијама и Англиканском Црквом у првој половини 20. века“, 397–418.

¹³ *Претходни састанак представника хришћанских вера у Женеви*, Гласник, бр. 3, 1. (14.) август 1920, 44–45; Емилијан Пиперковић, *Прелиминарни састанак Свехришћанске Конференције у Женеви*, Гласник, бр. 6, 16. (29.) септембра 1920, 90–91; Емилијан Пиперковић, *Прелиминарни састанак Свехришћанске Конференције у Женеви*, Гласник, бр. 7, 1. (14.) октобар 1920, 107; Р. Радић, „Српска Православна Црква и екуменски покрет, 1918–1941“, 87–88.

Неколико дана након женевског скупа, у Беатенбергу је од 25. до 29. августа 1920. године званично основан „Светски савез за међународно пријатељство помоћу цркава“ (*World Alliance for International Friendship through Churches*), објединивши седам евангелистичких заједница и већину православних цркава. Иако су основе Савеза положене у Констанцу 1914. године, његово успостављање заокружено је послератним конференцијама.

Према писању *Гласника*, организација је настала на америчкој идеји о очувању мира моралним средствима, с циљем развоја пријатељских односа међу црквама и промоције међународне правде и мира. Подржавајући Друштво народа, залагала се за превазилажење последица Великог рата у оквиру Версајског поретка, што је укључивало превазилажење националних предрасуда, постепено разоружавање, верску слободу и заштиту мањина. Спасоносни утицај хришћанства тражен је на пољу практичног деловања, па су током двадесетих година разматране акутне кризе, попут француско-немачких односа током окупације Рура на скупу у Цириху 1923. године.

Функционисање Савеза почивало су на националним саветима. Савет Краљевине СХС представљали су Иринеј Ђорђевић, наставник Богословије Светог Саве, и евангелички сениор Самуел Шумахер. Међу кључним лидерима у међуратном периоду издвајали су се надбискуп Рендал Дејвидсон, лорд Вилоуби Дикинсон, бискуп Валдемар Амундсен и Вилијам Мерил.¹⁴

Интензивирање англиканско–православних односа почетком 1921. године покренуто је преговарачким документом надбискупа Дејвидсона и књигом Џона Дагласа о признању англиканских рукоположења. То је довело до Декларације цариградског патријарха Мелетија IV из јула 1922. године о ваљаности англиканског свештеничког чина и апостолског прејемства. Пошто одлука није била обавезујућа, Цариград је затражио изјашњавање осталих цркава: Јерусалим и Кипар су је прихватили уз резерве, док се Александрија одлучно противила. Српска и Бугарска црква су одбиле изјашњавање без Руске цркве, у то време онемогућене большевичким терором, док је Румунска црква, због доктринарне неодређености Лондона, званично признање одложила до споразума 1936. године.¹⁵

¹⁴ Е. Пиперковић, *Прелиминарни састанак Свехришћанске Конференције у Женеви*, Гласник, бр. 6, 16. (29.) септемба 1920, 90; *Конференција Лиге Цркава*, Гласник, бр. 10, 15. (28.) мај 1923, 154–155; *Светски Савез за унапређење мира с помоћу цркава*, Гласник, бр. 6, 15. (28.) март 1932, 93–94; Daniel Gorman, „Ecumenical Internationalism: Willoughby Dickinson, the League of Nations and the World Alliance for Promoting International Friendship through the Churches“, *Journal of Contemporary History*, 1, 2010, 51–73; Радмила Радић, *Војислав Јанић (1890–1944): свештеник и политичар: поглед кроз аналитички прозор*, Београд: Институт за новију историју Србије, 2018, 144–145.

¹⁵ W. C. Emhardt, n. d; John Albert Douglas, *The Relations of the Anglican Churches with the Eastern-Orthodox especially in regard to Anglican Orders*, London 1921, 11–111;

Свеправославни конгрес у Цариграду (мај–јун 1923), на којем је патријарх Мелетије покренуо реформе без пуног учешћа аутокефалних цркава, заоштрио је међуправославне односе. Уз расправе о уједињењу са Англиканском црквом, главна тема била је замена јулијанског календара реформисаним, што су Александрија, Антиохија и Јерусалим одбили, док је СПЦ отворила унутрашњи дијалог. Ова питања разматрана су и на Припремној комисији у Ватопеду, где су СПЦ представљали епископи Николај Велимировић и Емилијан Пиперковић. Ипак, на архијерејским саборима СПЦ 1930. и 1931. године – упркос присуству гибралтарског бискупа – српска јерархија није донела конкретне одлуке.¹⁶

Своје учешће у свехришћанском покрету СПЦ је усклађивала са православним консензусом, што потврђује и одликовање англиканског заговорника зближавања Џона Дагласа 1923. године. Ипак, заједнички наступ убрзо су оптеретили изазови. На Стокхолмској конференцији покрета „Живот и рад“ (1925), која је апеловала на духовну обнову насупрот материјализму и комунизму, митрополит Герман као делегат Цариграда покушао је да иступи као једини представник православља. Цариград је тада истакао претензије на васељенску власт, што је *Гласник* оценио као супротност саборном уређењу Православне цркве. Истовремено, током лондонског обележавања 1600. годишњице Никејског сабора, дијалог је добио и геополитичку димензију кроз оптужбе да служи као плашт за британске империјалне интересе.¹⁷

Као домаћин Пете конференције Светског студентског савеза, одржане у Сремским Карловцима (јул–август 1926), СПЦ је, поред дискусије о студентској помоћи, указала на своје вековно мучеништво у одбрани хришћанске Европе. Позвала је хришћанске раднике на унутрашњу мисију – одбрану хришћанских идеала од безбоштва, материјализма и комунизма

Orthodox Statements On Anglican Orders, edited by E. R. Hardy, (New York: Morehouse Gorham – London–Oxford: A. R. Mowbry & Co. LTD), 1–9, 14–17; Bryn Geffert, „Anglican Orders and Orthodox Politics“, 280–281, 287; Bryn Geffert, *Eastern Orthodox and Anglicans*, 58, 81, 88–89, 94, 97, 106–107, 201–207.

¹⁶ Текст одлука *Свеправославног Конгреса*, *Гласник*, бр. 13, 1. (14.) јула 1923, 201 и 202; Јордан А. Илић, *Резиме: После закључка седница Светог Архијерејског Сабора Српске Православне Цркве*, *Гласник*, бр. 21, 1. (14.) новембар 1923, 324–326; Радмила Радић, *Живот у временима: патријарх Гаврило Дожич: 1881–1950*, (Београд: Православно богословски факултет Универзитета, Институт за теолошка истраживања, 2011), 209–236.; Р. Радић, „Српска Православна Црква и екуменски покрет, 1918–1941“, 90–91.

¹⁷ Милош Парента, *Стокхолмска конференција*, *Гласник*, бр. 21, 1. (14.) новембра 1925, 330–331; Дејан Мачковић, „Свете тајне и еклисиологија у савременом екуменском дијалогу“, у: *Српска теологија данас*, ур. Богољуб Шијаковић, Београд: Православно богословски факултет Универзитета, 2009, 48; Богдан Лубардић, *н. д.*, 99–114. Bryn Geffert, *Eastern Orthodox and Anglicans*, 1–5, 100–101, 114–115, 132, 329.

– и спољну мисију ширења вере. Апеловала је за помоћ прогоњеној Руској цркви под совјетском влашћу, промовишући мир и указујући на значај зближавања Истока и Запада.¹⁸

Патријарх српски Димитрије је 25. децембра 1927. године причестио осморо англиканаца у београдској Саборној цркви, начинивши корак ка приближавању Српске и Англиканске цркве. Иако је патријарх овај чин сматрао само актом милосрђа без утицаја на коначно сједињење цркава, већина епископа СПЦ није подржала његов поступак. Овај преседан је изазвао опречне реакције у иностранству – Британци су га поздравили, док су га поједине православне цркве критиковале као пренагљен потез.¹⁹

Од 1924. до 1927. године, СПЦ је у свехришћанском покрету у Лондону и Женеви представљао епископ бачки Иринеј (Ћирић). Он је у августу 1927. године у Лозани учествовао на Првој светској конференцији о Вери и уређењу (*Faith and Order*). Православну делегацију од преко двадесет јерарха предводио је митрополит Герман (Стринопулос), који је на скупу прочитао и реферат владике Николаја Велимировића. Бавећи се догматским темама, устројством и јединством, православни делегати су нагласили да је уједињење могуће само на основу заједничке вере и исповедања старе нераздељене Цркве седам васељенских сабора, због чега конференција није донела значајнији помак.

У септембру исте године, епископ Иринеј је присуствовао заседању Међународног одбора покрета „Живот и рад“ (*Life and Work*) у Упсали. На позив др Натана Содерблома, одржао је два предавања на Универзитету у Упсали и беседу у катедрали поводом спомена краља Густава Адолфа. Две године касније, од 3. до 9. августа 1929. године, епископ Иринеј је у Новом Саду председавао Трећом конференцијом Комисије за заједнички рад источних и западних професора богословља, која је деловала као секција покрета „Живот и рад“.²⁰

Рад на црквеном зближавању тридесетих година улази у критичну фазу без конкретног напретка у догматским разговорима. И поред песимизма унутар СПЦ, епископ Иринеј је од 1930. до 1932. учествовао на црквеним

¹⁸ Милош Парента, *Поздрав Светском Савезу Хришћанске Студентске Младежи*, Гласник, бр. 13, 1. (14.) јул 1926, 194–195; (Милош Парента) Уредник, *Пета Конференција Светског Студентског Савеза*, Гласник, бр. 15, 1. (14.) август 1926, 228–231.

¹⁹ W. C. Emhardt, n. d; C. H. Palmer, „Admission of Anglicans to Serbian Communion Not without Precedent“, *The Living Church*, February 18, 1928, 541 and 542 datum pristupa 5.5.2026, https://anglicanhistory.org/orthodoxy/serbian_communion1928.html; Р. Радић, „Српска Православна Црква и екуменски покрет, 1918–1941“, 90–91.

²⁰ (М. Парента), *Позив хришћанском свету за јединство Цркве*, Гласник, бр. 18, 15. (28.) септембар 1927, 281 и 282; Гордана Петковић, *Знаменити чланови породице Ћирић из Сремских Карловаца*, докторска дисертација, (Нови Сад: Филозофски факултет, 2016), 112–117, 119–121.

конференцијама „Вера и уређење“, „Живот и рад“ и „Светског савеза за међународно пријатељство помоћу цркава“ у Швајцарској и Уједињеном Краљевству, укључујући и Ламбетску конференцију у Лондону. О условима за сједињење цркава држао је предавања у Единбургу и Београду, а у Новом Саду је 1933. и 1936. био домаћин конференција покрета „Живот и рад“. Истовремено, епископ је деловао у оквиру „Светског савеза“, када се ова организација ангажовала у процесу приближавања Српске и Бугарске православне цркве.²¹

Настојећи да унапреди балканску сарадњу, „Светски савез“ је почетком тридесетих година покренуо регионалне конференције националних савета. Тако је на састанку у Београду 1932. године договорен балкански скуп са верским темама, при чему је југословенска страна предложила именовање интернационалног секретара за православне цркве. Међутим, поједине цркве су ове форуме користиле за државну пропаганду. Према писању *Гласника*, бугарски представници су водили оштру ревизионистичку кампању по матрици Александра Цанкова, тврдећи да је два милиона њихових сународника изгубило црквену аутономију у околним државама, пре свега у Краљевини Југославији. Оптужбама за насиље и територијалним претензијама Бугара, супротставио се епископ Иринеј Тирић, који је заступао став о ширем етничком и црквеном јединству Јужних Словена, оспоравајући постојање посебне бугарске мањине. Због неспремности Савеза да спречи ову пропаганду, СПЦ је сматрала даље учешће несврхисходним, али је ипак наставила сарадњу до последње конференције балканских националних савета у Новом Саду у лето 1940. године.²²

Окретање Англиканске цркве свехришћанском покрету и сарадњи са Лутеранском црквом у Финској и Румунском православном црквом, подстакло је СПЦ да 1935. године у Београду формира одбор за унапређење односа и превазилажење разлика са англиканцима. Ипак, разговори током 1936. нису донели значајнији помак. Нешто више оптимизма побудио је Први конгрес православног богословља у Атини исте године. Скуп је окупио тридесет професора са водећих европских теолошких факултета, а једна од главних тема била је управо улога православља у свехришћанском покрету.²³

²¹ В. Geffert, *Eastern Orthodox and Anglicans*, 185, 191; Г. Петковић, *н. д.*, 118–142; Р. Радић, *Војислав Јанић (1890–1944)*, 144–186.

²² *Светски Савез за унапређење мира с помоћу цркава*, Гласник, бр. 6, 15. (28.) март 1932, 93–94; *Светски Савез за међународно пријатељство цркава*, Гласник, бр. 3, 19. јануар 1933, 46–47; Р. Радић, „Сарадња Српске Православне Цркве са екуменским организацијама и Англиканском Црквом у првој половини 20. века“, 397–418.

²³ В. Geffert, *Eastern Orthodox and Anglicans*, 201–202; Радмила Радић, *Мисија британске Хришћанске заједнице младих људи у Краљевини Југославији*, Београд: Институт за новију историју Србије, 2019, 82–83.

Током лета 1937. године одржане су две кључне манифестације свехришћанског покрета: Друга светска конференција покрета „Живот и рад“ у Оксфорду и Друга светска конференција покрета „Вера и уређење“ у Единбургу. Скупови су показали да је дводеценијски рад на приближавању донео мало резултата: поделе су се продубиле, а православци су изразили незадовољство протестантским тоном извештаја. Најважнија тековина ових конференција, посебно оне у Оксфорду, било је постављање темеља за Светски савет цркава (званично основан у Амстердаму 1948). На билатералном плану, Англиканска црква је исте године подржала СПЦ у борби против Конкордата, а сарадња је настављена посетама англиканских делегација Краљевини Југославији уочи рата, 1939. и 1940. године.²⁴

Иако је СПЦ подржавала свехришћански покрет ради мира, њен став о уједињењу остао је децидан: оно је могуће само присаједињењем других конфесија Православној цркви, као јединој чуварки апостолског прејемства и изворног хришћанства Васељенских сабора. Учесћем на форумима покрета, српски представници су уочили дубоку доктринарну кризу протестантизма и англиканизма, сматрајући да је излаз из тог слома искључиво у повратку православљу.

Насупрот томе, Римокатоличка црква под папом Пијем XI одбацила је званичну сарадњу, што је запечаћено енцикликом *Mortalium animos* (1928). То је довело до тродеценијске изолације Ватикана, која је задала тежак ударац покрету. СПЦ је папино одбијање тумачила као тежњу за апсолутном доминацијом и условљавање сарадње безусловном покорношћу, мада је међу српским јерарсима опстало уверење у искрену љубав католичких верника мимо званичних забрана.

Истовремено, СПЦ је међународне форуме користила за изражавање солидарности са страдалном Руском православном црквом под совјетском влашћу. Апелујући на савест хришћанског света, упозоравала је да прогон руских хришћана наноси тешку рану целом хришћанском организму, због чега је одбрана Руске цркве била кључна за опстанак саме вере.²⁵

²⁴ „Англикански епископи о конкордату“, *Гласник*, бр. 9 и 10, 20. маја (2. јуна) 1937, 284–285; Bryn Geffert, *Eastern Orthodox and Anglicans: Diplomacy, Theology, and the Politics of Interwar Ecumenism*, 5–6, 208–217, 223, 230; Душан Р. Баягич, „Издание Гласник: Службени лист Српске Православне Патријаршије (Вестник Официальная газета Сербской Православной Патриархии) о Конкордате Королевства Югославия Святого Престола, подписаном в 1935.г“, *Славянский мир в третьем тысячелетии*, 3–4, 2019, 67–95.

²⁵ М. Парента, „Стокхолмска конференција“, *Гласник*, бр. 21, 1. (14.) новембар 1925, 330–331; М. Парента, „Поздрав Светском Савезу Хришћанске Студентске Мladeжи“, *Гласник*, бр. 13, 1. (14.) јул 1926, 194–195; (М. Парента), „Позив хришћанском свету за јединство Цркве“, *Гласник*, бр. 18, 15. (28.) септембар 1927, 281 и 282; (М.) Парента, „Уједињена Црква“, *Гласник*, бр. 3, 1. (14.) фебруар 1928, 37; М. Парента,

*

Међуратно учешће СПЦ у свехришћанском покрету било је усмерено ка јачању мира и црквеног јединства, али уз јасан доктринарни став да је уједињење могуће само повратком других конфесија православљу. Сва теолошка питања СПЦ је усклађивала са Цариградском патријаршијом и другим православним црквама. Док су мировна питања на форумима решавана искључиво у оквирима Версајског система, СПЦ је успешно сузбијала бугарски ревизионизам, задржавајући принципијелан став упркос неповерењу у саме форуме. Најснажније билатералне везе развијене су са Англиканском црквом – као плод савезништва из Великог рата – што је потврђено и англиканском подршком СПЦ током Конкордатске кризе. Истовремено, унутарправославне односе су, поред реформе календара, обележиле теолошке расправе о англиканцима, али и отпор претензијама Цариграда на апсолутну васељенску власт.

Необјављени извори:

Архив Југославије: Фонд број 69 – Министарство вера Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 1919–1929 (1918–1933).

Објављени извори:

Гласник: Службени лист Српске Православне Патријаршије, Београд (1920–1941).

„Unto the Churches of Christ Everywhere“, Encyclical of the Ecumenical Patriarchate 1920, <https://incommunion.org/2004/10/24/unto-the-churches-of-christ-everywhere/>.

Литература:

Баягић, Душан Р., „Издание Гласник: Службени лист Српске Православне Патријаршије (Вестник Официальная газета Сербской Православной Патриархии) о Конкордате Королевства Югославия Святого Престола, подписаном в 1935.г“, *Славянский мир в третьем тысячелетии*, 3–4, 2019, 67–95.

Грујић, Радослав М., *Православна српска црква*, Крагујевац: Светлост, 1989.

„Папина енциклика против међухришћанског покрета“, *Гласник*, бр. 8, 15. (28). април 1928, 117–121; Д. Живојиновић, „Екуменизам“, 65.

Живојиновић, Драгољуб Р., „Екуменизам: покрет за помирење цркава у Европи у двадесетом веку“, *Братство: часопис Друштва 'Свети Сава'*, 5, 2011, 63–73.

Лубардић, Богдан, „Јустин Поповићу у Оксфорду: између романтизованих чињеница и чињенице романтизма“, у: *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, 10, 2011, 75–197.

Мачковић, Дејан, „Свете тајне и еклисиологија у савременом екуменском дијалогу“, у: *Српска теологија данас*, ур. Богољуб Шијаковић, Београд: Православно богословски факултет Универзитета, 2009, 45–58.

Мићић, Срђан, „Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца и планирање државног удара у Бугарској 1923–1925. године“, *Војноисторијски гласник*, 1, 2014, 203–232.

Николић, Марко, „Екуменизам, екуменски покрет и Српска Православна Црква“, *Religija i tolerancija*, 10, 2008, 93–119.

Петковић, Гордана, *Знаменити чланови породице Ђирић из Сремских Карловаца*, докторска дисертација, Нови Сад: Филозофски факултет, 2016.

Радић, Радмила. *Војислав Јанић (1890–1944): свештеник и политичар: поглед кроз аналитички прозор*, Београд: Институт за новију историју Србије, 2018.

Радић, Радмила, *Живот у временима: патријарх Гаврило Дожич: 1881–1950*, Београд: Православно богословски факултет Универзитета, Институт за теолошка истраживања, 2011.

Радић, Радмила, *Мисија британске Хришћанске заједнице младих људи у Краљевини Југославији*, Београд: Институт за новију историју Србије, 2019.

Радић, Радмила, „Сарадња Српске Православне Цркве са екуменским организацијама и Англиканском Црквом у првој половини 20. века“, у: *Осам векова аутокефалије Српске Православне Цркве, Књ. I, Историјски пут Српске Православне Цркве*, уредници: Владислав Пузовић и Владан Таталовић, Београд: Свети Архијерејски Синод Српске Православне Цркве и Православни богословски факултет Универзитета у Београду, 2020, 397–418.

Радић, Радмила. „Српска Православна Црква и екуменски покрет, 1918–1941“, *Српска политичка мисао: посебно издање*, 3, 2022, 83–98.

Bjelajac, Dr Branko. „Frensis Makenzi – prijatelj Srbije: pravoslavni dobrotvor i zaštitnik verskih manjina“, у: *Religija i tolerancija: Časopis Centra za empirijska istraživanja religije*, Vol. X, 17, 2012, 113–124.

Denton, William, *Servia and the Servians*, London: Bell and Daldy, 1862, https://books.google.rs/books?id=AeIDAAAAYAAJ&ie=ISO-8859-1&redir_esc=y.

Douglas, John Albert. *The Relations of the Anglican Churches with the Eastern-Orthodox especially in regard to Anglican Orders*, London: Faith Press, 1921.

Emhardt, William Chauncey, „Historical Contact of the Eastern Orthodox and Anglican Churches“, New York: Department of Missions and Church Extension of the Episcopal Church, 1920, https://anglicanhistory.org/orthodoxy/emhardt_historical1920.html.

Geffert, Bryn, „Anglican Orders and Orthodox Politics“, *The Journal of Ecclesiastical History* 2, 2006, 270–300.

Geffert, Bryn, *Eastern Orthodox and Anglicans: Diplomacy, Theology, and the Politics of Interwar Ecumenism*, Notre Dame: University of Notre Dame Press, 2010.

Gorman, Daniel, „Ecumenical Internationalism: Willoughby Dickinson, the League of Nations and the World Alliance for Promoting International Friendship through the Churches“, *Journal of Contemporary History*, 1, 2010, 51–73.

Istavridis, Vasil T., „The work of Germanos Strenopulos in the Field of the Inter-Orthodox and Inter-Christian Relations“, *The Ecumenical Review*, 3, 1959, 291–299.

Markovich, Slobodan G., „Activities of Father Nikolai Velimirovich in Great Britain during the Great War“, *Balkanica: Annual of Institute for Balkan Studies*, XLVIII, 2017, 143–190.

Orthodox Statements on Anglican Orders, edited by E. R. Hardy, New York: Morehouse Gorham – London–Oxford: A. R. Mowbry & Co. LTD, 1946.

Palmer, C. H., „Admission of Anglicans to Serbian Communion Not without Precedent“, *The Living Church*, February 18, 1928, 541 and 542, https://anglicanhistory.org/orthodoxy/serbian_communion1928.html.

Rác, Ondrej, „The 1848 Encyclical of Eastern Orthodox Patriarchs as a still relevant position on Catholic Theology“, *Theologica* 1, 2025, 57–84.

„Relations between the Churches East and West“, Orthodox Church in America, <https://www.oca.org>.

The Orthodox Church in the Ecumenical Movement: Documents and Statements, edited by Constantin G. Patelos, Geneva: World Council of Churches, 1978.

Интернет извори:

World Council of Churches, <https://www.oikoumene.org>.

*Summary***Dušan R. Bajagić****THE ATTITUDE OF THE SERBIAN ORTHODOX CHURCH AND
OTHER ORTHODOX CHURCHES TOWARDS PROTESTANT
CHURCHES: THE OFFICIAL STANCE IN *THE HERALD: OFFICIAL
GAZETTE OF THE SERBIAN ORTHODOX PATRIARCHATE*
(1920–1941)**

Using analytical and synthetic methods, this study examines how contributors to the *Herald: Official Gazette of the Serbian Orthodox Patriarchate* — the official periodical of the Serbian Orthodox Church (SOC) — portrayed the relations between Orthodox churches and Protestant denominations during the interwar period.

The research confirms that the SOC supported the immediate goals of the ecumenical movement, hoping that Christian cooperation would foster international peace. However, the SOC maintained a firm stance that unification could occur only through the accession of other Christian communities to Orthodoxy. While cooperating with non-Orthodox bodies, the SOC resolved all dogmatic, moral, and disciplinary matters strictly based on pan-Orthodox agreements, coordinating closely with the Ecumenical Patriarchate of Constantinople.

Although doctrinal issues dominated ecumenical forums, discussions also addressed international peace, offering solutions strictly within the Versailles system. The SOC decisively suppressed Bulgarian attempts to abuse these forums for hostile propaganda and revisionism in the 1930s, protecting official state interests while remaining committed to principled cooperation.

Bilaterally, the SOC maintained its closest institutional ties with the Anglican Church, a connection rooted in British aid during the Great War. Despite unresolved doctrinal questions, these relations entailed mutual support on various issues, including the SOC's opposition to the Kingdom of Yugoslavia's concordat with the Holy See. Conversely, intra-Orthodox relations were shaped by debates over calendar reform, Anglican unification, and resistance to Constantinople's aspirations for supreme universal authority.

